МЕРТВІ

"Рекомендується при гострій та хронічній депресії, супроводжуваній неспокоєм, безсонням, збудженням, а також при невротичних захворюваннях з ознаками напруження, страху, втоми". Невеличкі жовті капсули, дуже дорогі. Вона приймала їх разом з іншими капсулами, кольору морської хвилі, не такими дорогими і значно слабкішої дії. "Протипоказано при відповідальній роботі, що вимагає цілковитої розумової ясності". Що воно означає — "цілковита розумова ясність"? З того часу, як кілька років тому її подружнє життя пішло шкереберть, Айліна памагалася уникати цілковитої розумової ясності, цієї перебільшуваної, суто американської чесноти.

Від загального неспокою і страху перед неспокоєм — невеличкі рожеві таблетки. "Не радимо вживати алкоголь". Та хай там що, а вона вже звикла потроху пити: завжди пила перед зустріччю з незнайомими, часто перед зустріччю з приятелями, а то й у зовсім буденні, самотні дні, коли взагалі не чекала ніякої зустрічі.

Якась спокуслива принада таїлася в тому, що деякі ліки могли викликати зовсім протилежні явища: утому чи непомірну дратівливість, знизити чи підвищити статевий потяг. Вона любила парадокси. Цікаво, як такі протилежні явища відбуватимуться водночас в одному й тому ж організмі? А може, вони виникатимуть по черзі, у різні дні? "Від хронічного безсоння" — маленькі білі, здавалося б, безневинні таблетки барбітурату. Вранці, вибігаючи з дому, вона похапцем ковтала кілька таблеток для підвищення

тонусу, запивала їх гарячою водою просто з-під крана або кавою, і враз у голові з'являлось химерне відчуття порожнечі — достоту ніби замість голови на плечах барабан. Підвищений тонус! Саме повітря, що його вдихають легені, просякнуте сліпучою радістю, вартою будь-якого ризику.

"Можливі й побічні дії: невпевненість у собі, атаксія, висипи на шкірі, набряки, нудота, запори, дискра-зія крові, жовтяниця, захворювання печінки, галюцинації, дрож, недорікуватість, надмірне збудження..." Могло статися що завгодно.

"Судячи з аналізів, ви здорові",—заявив їй молодий терапевт. У неї обірвалося серце, кудись провалився шлунок, усі нутрощі, вражені тяжкою недугою, тягло вниз. Здорова? Не може бути! Не вірячи, вона здивовано, широко розплющила очіг "Вказані вами симптоми,— вів далі терапевт,— наприклад, безсоння — не виражені органічно, тому діагноз поставити неможливо".

Чому ж тоді тремтять руки, чому лихоманковий блиск в очах, чому, чому так гуде в голові? її обдурено. Шістдесят доларів викинуто на вітер. Зачинивши за собою двері лікарського кабінету, підійшла до питного фонтанчика в коридорі й прийняла кілька капсул, що залежались у кишені пальта разом з клаптиками корпії і ще чимось схожим на пластівці арахісової шкаралупи,— хоч убий, вопа не пам'ятала, щоб коли-небудь клала в кишеню арахіс. Проковтнула одну, дві, три заспокійливі пілюлі кольору морської хвилі і величеньку білу таблетку, назви якої не могла пригадати, знайдену на самому споді сумочки разом з кількома волосинками і скріпками для паперу. "Виходить, я цілком здорова",—промовила вголзс.

Тепер вона мешкала в Буффало в штаті Нью-Йорк. Мала неповне навантаження годин в університеті. То було компромісне вирішенпя між переїздом до Каліфорнії, як хотілося її колишньому чоловікові, і переселенням до Нью-Йорка, куди поривалася сама. Розпалена уява штовхала її то на захід, то на схід, і вона прожила рік у цьому похмурому місті на півночі штату Нью-Йорк, де під брудним небом росли самі берести і никали злі поліцейські. Місто було охоплене заворушенням, удень і вночі поліція нишпорила університетським містечком у пошуках буптівливпх студентів, а бунтівливі студенти ховалися в кущах обіч будівель, ладні будь-якої хвилини підкласти бомби сповільненої дії й тікати; отож університетське містечко аж ніяк не було безпечним ні для

політично байдужих студентів, ні для інших людей. Навіть "нормальні" — такі, як Айліна, давно втомлені протестами и демонстраціями, не були позбавлені загрози.

Двічі на тиждепь вона читала лекції, намагаючись решту часу триматися від університету подалі. їздила на мерседесі випуску 1965 року, що дістала в спадщину від дядька, розпусного, самотнього й егоїстичного, як і сама Айліна; дядько жалів її — не без гордощів—через її нещасливий шлюб та невиправдану байдужість до родичів. Дядько працював суддею в Сент-Луїсі, де й помер; їй довелося летіти туди по автомобіль. Подорож назад тривала трохи не тиждень, Айліпу чогось опанували лінощі, гнітили невеселі думки. Але, прибувши в Буффало, сидячи за кермом масивного сріблястого автомобіля, під надійним захистом його старомодного кузова, відчула себе врятованою від задушливої вуличної кіптяви і пронизливих дратівливих поглядів поліції та місцевих буффаль-ських платників податків — дарма що її зачіска й одяг мали неохайний вигляд.

Тонізуючі таблетки підносили її над землею, і вона починала чимдуж белькотіти просто в розпливча сті обличчя студептів, все швидше й швидше, сподіваючись, що так скоріше скінчаться заняття. Від заспокійливих пілюль хилило додолу, її цнотливе серце розніжувалось до дрімотного стану, кінчики нервів утихомирювалися в лагідних пестощах, запевняли її, що все гаразд. У своїй успадкованій машині вона їхала то надто швидко, збуджена тонізуючими пілюлями, то надто повільно, і тоді позаду лунали войовничі гудки — сигнали інших водіїв американських автомобілів.

Протягом останніх двох років Ай ліна тільки й знала їздити з краю в край, пакувати й розпаковувати одяг та інші речі; завжди нетерпляча, готова до несподіванок, літала з одного узбережжя на друге, щоб виступити в упіверситетах та інших закладах, зацікавлених "літературою", була перейнята сподіван-ІІЯХЛІИ, очікувала пригод перед новими зустрічами в аеропортах, наскрізь продутих вітрами. Після недавнього розлучення вона знову відчула себе дівчиною, молодшою на

багато років, мало не дівчиськом, справжньою американкою. Знову початок. Завжди початок. Написала два посередніх романи, обидва досить прихильно сприйняли, тираж кожного — тисяча примірників. За ними з'явився її новий роман, в основу якого ліг анекдот, підслуханий у Мічиганському університеті, в жіночій вбиральні бібліотеки, про клуб самовбивць і "систематичну загибель нашого найціннішого природного багатства, наших дітей", як поважно проголосив один з вітчизняних рецензентів. Цей роман, її найелабіший твір, мав великий успіх, фото Айліни помістили на обкладинці популярного журналу, оскільки поява "Танцю смерті" збіглася з несподіваною цікавістю громадськості до здобутків жінок у "галузях, де переважають чоловіки". За три місяці шість журналів виступили з редакційними статтями про жіночий визвольний рух; фотопортрет Айліни виявився напрочуд вдалий. Вона стала знаменитістю, та попри всю славу губи кривила іронічна посмішка: безсоння мучило гірше, ніж будь-коли, дарма що вона "здорова".

Одні ліки періодично чергувалися з іншими; деякий час перевага надавалася жовтим капсулам, потім їх витісняли певеличкі рожеві таблетки; заспокійливі пілюлі, досить сильні, щоб звалити з ніг, Айліна вживала пізно ввечері з джином і лимоном. Ці суміші свято шанувалися й трималися в секреті. Широко розплющивши очі, вона чекала отих усіх "побічних дій", яких не було жодного разу, незважаючи на загрозливі пересторога. їй таки щастить. Можливо, нічого страшного іі не трапиться. Коли стало ясно, що подружнє життя не вдалося, їй було двадцять шість; саме тоді вона й почала вживати наркотики, хоча безсоння тривожило її здавна. Лише одного разу вона по-справжньому знепритомніла, її мозок зовсім затьмарився; це трапилося зимового дня — вже надвечір — вона була з коханцем у своєму кабінеті в Дс-тройтському університеті; хтось просунув у замочну шпарину ключ, і двері відчинилися. "Ні, ні, не заходьте!" — верескнула Айліна. Налякана криком прибиральниця пішла геть, нічого не встигши побачити, так принаймні запевняв Айліну коханець. Але вона зомліла. Шкіра стала вологою й холодною, лише через півгодини переляканому коханцеві вдалося воскресити її. "Айліно, я люблю тебе, не вмирай",— благав він.

Нарешті вона заспокоїлась і могла повернутися додому, в помешкання в північно-західному районі міста, де жила з чоловіком; вдома приготувала собі джин з гірким лимоном і, стоячи на кухні, пила цю суміш, а чоловік тим часом горлав: "Де ти була? Чому так пізно?" Не відповідала. В пам'яті хміль змішався з відчуттям величезного полегшення, порятунку від принизливої небезпеки і величезного страху перед новою, негайною небезпекою з боку розлюченого чоловіка. Чому він так горлає на неї? За кого

вона вийшла заміж, чому він так осатаніло на неї горлає? Пила джин, немов святкуючи свій гріх.

Тисяча дев'ятсот шістдесят сьомий рік... саме тоді, наприкінці навчального року, настав край їхньому шлюбові; три тижні чоловік лежав у лікарні, за пів-кварталу від будинку своєї матері в Освего, штату Нью-Йорк, і Айліна жодного разу його не відвідала, її серце немов закам'яніло, вона боялася зустрічі. Відлякувала й свекруха. Незлагоди між ними виникли ще за детройтського періоду, в тисяча дев'ятсот шістдесят п'ятому — сьомому, коли обоє виїхали з міста незадовго до заворушень, які видалися завжди поетичній, надмірно збудженій, одурманеній таблетками Ай-ліні катастрофічним розквітом власної ненависті. Вона гадала, що вміє ненавидіти, та чоловік ненавидів ще дужче. "Умри, чому ти не вмираєш? Умри!" — гіпнотизував він її пошепки, коли якось удосвіта вона лежала плачучи в ліжку, падто зморена, щоб сваритися далі. Часом вона заводила сентиментальну розмову про дітей, але Брайєн мав досить здорового глузду і зневажливо відхрещувався від балачок на цю тему. "Невдалий шлюб дітьми не залагодиш",— казав він. Вона й не здогадувалась, що їхній шлюб невдалий. Знала, що чоловік заздрить їй. їхній спільний приятель, психіатр, сказав їй, що, видавши два романи — дарма що невідомі й збиткові,— вона тим самим вразила чоловіче самолюбство Брайєна, який марно пробував написати щось варте уваги. Чи ж то її вина? Що вона могла вдіяти? "Ви могли б поступитися йому в чомусь іншому",— радив приятель.

Врешті-решт Айліна закохалася в іншого. Навмисно хотіла полюбити когось і покарати цим чоловіка, по-мститись йому; але почуття помсти забулося, вона закохалась по-справжньому, дарма що звідусіль її обсіли турботи... закохалася в людину, яка теж розчарувала її, хоч і по-іншому.

Побічні дії: "пригнічений стан, атаксія, висипи на шкірі, набряки, нудота, запори, дискразія крові, жовтяниця, захворювання печінки, галюцинації..." Іноді очі затуманювалися короткими примарними ненавія-ними галюцинаціями, але вона не вважала причиною цього барбітурат, який приймала від безсоння, чи ам-фетамін — останній вживався як збудник. її виснажило кохання. Кохання і детройтське повітря, дим, що неквапно сотався з грубезних фабричних димарів. Кохання і дим. Виразпий шал любовної жаги, те, що чинили з її тілом коханець і чоловік, і невиразна каламуть повітря, котре затуманювало й гіпнотизувало її зір. Пригадувала, що один час дуже любила чоловіка. Ще до того, як вони побралися в тисяча дев'ятсот шістдесят четвертому році. Вона вийшла заміж за Брайвна Доног'ю і юридично іменувалася Лйліною Доног'ю, але свої романи з якогось дівочого лукавства видавала під прізвищем Вільямс. Айліна Віль-ямс, цнотлива Айліна; в імені та прізвищі мелодійно перегукувалися два "л". Ця Аііліпа була авторкою книжок, тоді як та, друга Айліна проводила безсонні ночі поруч з чоловіком, що сіпався і пітнів уві сні. Тоді ще не знаменитість і не з такими пошарпаними нервами. Страждала від безсоння, але ж це не велика біда. Багато хто стражда від безсоння. Боялася спати, бо часто бачила вві сні вбивство Кеннеді — воно крутилося й прокручувалося в мозку, ніби старші кіножурнал. Від того листопадового дня вже збігли роки, але жаль до вбитого президента так само ятрив серце; зневажала свою сентиментальність, однак не могла себе стримати. Як вона ридала! Мабуть, була таємно закохана в Кеннеді... Але вві сні їй ввижалася не жива людина, а труп. Через те Айліна боялася спати. Лежала без сну поряд з другим трупом, що неспокійно сопів, лежала зі своїм партнером у цьому незбагненному шлюбі і подумки так часто повторювала

майбутню вирішальну розмову, аж та втратила силу й зашкарубла, стала анахронізмом, немов монолог у п'єсі Ібсена.

— Звичайно, в тебе хтось є.

— Анікогісінько.

— А я кажу: є.

— Нема.

— Ти маєш коханця, я знаю, але мені байдуже. Я не питаю, як його звуть.

— У мене нікого крім тебе немає.

— Не розказуй байок, є. Певно, викладач з твого паршивого вузу.

— Ні.

Природно, коли вона була вдвох із тим, то для нього і Айліни "другим" ставав Брайєн — чужий, по-чоловічому дужий і небезпечний, він мав повне право обіймати Айліну в домашньому затишку їхньої квартири. Мав повне право кохатися з нею, а Гордон не мав. Вони були перелюбники, Айліна й Гордон. їхня провина ставала для них безплотною — впліталася в них музикою, шанована, ніжна, дорогоцінна, у них тільки й мови було про неї. Все обличчя Гордона світилось коханням. Айліна любила це обличчя, любила пестити його, вдивлятися в нього, намагаючись уявити його як обличчя чоловіка, одруженого з іншою жінкою. Воно не таке вродливе, як у її власного чоловіка, хай так. Ну то й що? Для неї, враженої, захопленої, це обличчя — центр всесвіту, і їй так само не звільнитися від цього примхливого захвату, як не збутися жалю до Кенпеді.

Брайєн Доног'ю, її чоловік, високий, поривчастий, себелюбний, дотепний, викладав рентгенологію у Вейн-ському медичному інституті; він цікавився джазом і полюбляв писати статті з природпичих наук, з природничих наук і соціології, про джаз, про джаз і соціологію, статті на будь-яку тему. Любив похизувати-

ся велемовністю і говорив чудово, зі знанням справи. Ліліна завжди пишалася ним на людях. Він мав пе-вдоволене обличчя з виразними рисами, дуже темні очі. Зі смаком одягався й картав Айліну, коли вона через перевантаженість не досить дбала про свою зовнішність. На той час, розчарована низькою платнею і незручним розкладом занять у невеличкому Детройт-ському університеті, Айліна прибувала на першу пару — щосеместру їй діставалися перші пари о восьмій ранку — абияк розчесана, з волоссям, недбало розпущеним по плечах, лиха й дратівлива після безсопної ночі; панчохи або продерті гіллям, або зі стрілками; лискуче, збуджене від таблеток обличчя; відчуваючи сухість у роті, вона читала зі студентами обов'язкову ритуальну молитву (університет був католицький, та й сама Айліна одержала католицьке виховання), а відразу після молитви почувала себе вільною від найменших обмежень.

Хоч якимн незручними здавалися лекції о восьмій ранку, післяобідні лекції (від четвертої тридцяти до шостої вечора) були ще нестерпніші: кінець робочого дня, стомлені випускники, яким поставили цей курс, аби заповнити розклад, вчителі середніх шкіл — переважно черниці й ченці,— яким бракувало ще кількох заліків, щоб одержати ступінь магістра, студенти, які щоранку ходили на заробітки, втомлені, хтозна-звідки прибулі іноземці з кругами під очима від виснаження й нудьги та ще другорічники, за якими тяглися хвости за багато семестрів. Коли Айліпі траплялися в групі один-двоє тямущих студентів, вона, збуджена наркотиками, прийнятими в полудень з чорною кавою, із запалом порушувала найгостріші питання, пристрасно бажаючи втягнути отих поодиноких студентів у бесіду. Зав'язувався діалог. Суперечка. Решта слухачів сиділи покірні й оторопілі; вони зиркали то на Айліну, то на котрогось із її красномовних

учнів, то знов на Айліну і конспектували тільки тоді, коли їм здавалося, що вона пояснює щось важливе. Що там таке особливе в "Серці темряви" Конрада, дивувались вони, чого це місіс Доног'ю так шаленіє?

її мідяного кольору волосся скуйовдилося, спадаючи їй на лице, і навіть шкіра часом прибирала сліпучої мідяної краси від надвечірнього сонця, коли навскісні промені пробивалися крізь дерева університетського містечка, або від хвилювання, коли вона бачила перед собою напрочуд кмітливу групу, або від думки про те, як сильно вона кохає Гордона, її Гордона, котрий чекатиме її після лекції. Один з юнаків післяобідньої групи — Еммет Нор лан, на кілька років випереджаючи моду, вже носив довге завите волосся; в тисяча дев'ятсот шістдесят шостому році цей невисокий, готовий устряти в будь-яку суперечку, передчасно розвинутий гарячкуватий хлопець в окулярах навчався ліпне на другому курсі. Після лекції він завжди присікувався до Айліни, вимагаючи, щоб вона пояснила свою позицію.

— Ви спекулюєте такими словами, як "почуття", ви забиваєте нам баки вашими почуттями! — вигукував він.— Коли я на лекції ставлю питання, ви його перекручуєте! Примушуєте всіх сміятися з мене! Це жіночий виверт, жіночий, негідний вас!

Еммет усе сприймав надто серйозно, так само серйозно, як і Айліна; він повсякчас вештався поблизу її кабінету, стовбичив у дверях, відмовляючись увійти й сісти, бо "поспішає", однак йому не хотілося залишати її, і з того, як похмурніло його обличчя, Айліна знала, що коридором до неї йде її коханець...

— Бувайте,— з досадою казав Еммет і йшов геть. Гордон викладав соціологію; на років десять чи

більше старший за Айліну, лагідний, по-батьківському поблажливий; відверта, нелукава натура — не те, що вона. Одного осіннього дня, після вкрай огидної сварки з чоловіком, Гордон упав їй в око, і Лйліпа вирішила, що він станс її коханцем. Тоді вона ще навіть не відала його імені. Коханець. У неї буде коханець. Високий, як і Брайєн, з напруженою, вибачливою усмішкою й зморшками в кутиках уст, які виказують одруженого чоловіка, на чолі — синювато-фіолетові вени. Шкіра на обличчі водночас молодеча й стара. Одягався він без показної дбайливості Бра йена, носив не дуже нові й чисті, мішкуваті на колінах твідові костюми, від яких тхнуло тютюном і нспровітрюваними приміщеннями. Айліна, поклавши собі за мету закохатися, прогулювалася поблизу його дому біля університету — звичайного цегляного двоповерхового будинку з білими віконницями. Серце калатало від ревнощів. Уявляла його родипне життя і дружину, четверо дітей, форд із зазубленим заднім крилом, газон з витоптаною травою; сама вулиця теж видавалась занедбаною — гарний старий тюдорівський будинок уже переобладнали під гуртожиток для студентів — прикмета неминучого краху. Зустрічатися з ним, сором'язливо розмовляти, кохати його кожну рисочку, мало стати найвизначнішою подією Гї життя, бо, хоч як вона була просякнута наркотиками, не ві-рилося, що він може відповісти взаємністю. Адже він католик. І, мабуть, щасливий своїм родинним життям.

Коли між пими все скінчилося і вона викладала протягом двох семестрів, що швидко й непомітно промайнули, в Буффальському університеті, де більшість занять відмінили через студентські заворушення і втручання поліції, їй згадувалися дні, проведені в Детройті; якось дивно, що вона вижила — навіть з допомогою наркотиків і джину: не можна перенапружувати центральну нервову систему та ще й так довго. Про свою біду, переживання, відчуття провини Айліна написала роман, щовечора друкуючи на машинці десять-п'ятнадцять сторінок, поки не починало густи в голові, і від того болю вже не рятували ніякі пілюлі. Часом, поринувши у примарний світ, вона відчувала незбагненне бажання лишитися там назавжди, просто піддатися й збожеволіти. "Побічні дії: пригнічений стан, галюцинації,

надмірне збудження..." Але не збожеволіла. І далі клацала на машинці, працювала, а закінчивши, змогла відчути па дотик квінтесенцію того гнітючого року — тоненький томик.

"Танець смерті". Історія відчуженої американської молоді... неймовірні викриття... самогубство... наркотики... занепад... жах... ці її а 5 доларів 98 центів".

П'ятнадцять тижнів книжка очолювала список бестселерів, друкований в "Нью-Йорк тайме".

Нерідко Гордон казав:

— Не хочу завдавати тобі прикрощів, Айліно. Боюсь запапастити тобі життя.

Айліна запевняла його, що не така вже вона й тендітна.

— Якщо Бранєи довідається, я піду, піду сама. Я житиму сама,— сказала безтурботно, легковажно, спостерігши з його похмурого обличчя, що він не відпустить її — невже і справді не відпустить?

Гордон думав про її чоловіка більше, ніж вона сама,— про "чоловіка", " яким бачився лише раз, на великій університетськії"! вечірці, але з яким поділяв жінку. Двоє чоловіків, не знайомі один з одним, ділили між собою її тіло. Айліна борсалася в тенетах хмільного здивування, міркуючи про божевілля кохати двох чоловіків... неприродність того, чого вона ніколи не могла до пуття збагнути, не могла визначити, бо все її єство повставало проти: адже з нею, здавалося б, не могло трапитися нічого подібного. Та про це свідчило її тіло, в о н о залишалося в її тілі. Його не абстрагуєш, ані збагнеш. Дивлячись на студенток, на черниць, мимоволі відзначала, що заздрісно думає про їхнє життя — таке незаплямоване й чисте, де відкрито стільки доріг, тоді як її власне

життя понівечене, ускладіїене, переплутане, якимсь чином закреслене без її на те згоди. Вона ніби з'їхала з глузду.

її лекції були або нудні й прісні, або ж істеричні. Завжди надміру збуджена, вона була готова вибухнути промовою на будь-яку тему — В'єтнам, дискримінація негрів, святенництво, цензура, що кремсала студентську газету, на будь-яку тему, дрібну чи значну — та якщо кілька найзапальніших студентів цінували її, решта лише тупо мовчала, не знаючи, як це сприймати. Надвечір в затемненому кабінеті Айліна шепотіла Гордонові про свої лекції:

— Щось у мене не клеїться. Боюся, з мене кепський учитель. Заходжу в аудиторію, а руки тремтять. Другокурсників змусили слухати цей курс, і вони ненавидять мене. Я знаю, вони ненавидять мене.

Гордон гладив їй руки, цілував обличчя, її трохи піднесене обличчя, і говорив, що чув про її лекції лише добрі слова. Сам він не скаржився, хоч був посереднім викладачем, а викладав уже років п'ятнадцять.

— У тебе є кілька цікавих студентів,— казав він.— Не сумнівайся в собі, Айліно. Колеги, певно, намовляють на тебе із заздрощів.

Айліна вдячно тулилась до нього, чуючи відлуння материних слів, сказаних багато років тому, коли вона прийшла зі школи з якоюсь дрібною дитячою кривдою:

— Не зважай на людей, вони просто заздрять тобі.

То світ заздрих людей, схожих на її чоловіка, і через те ненависних та небезпечних. Ладних знищити її. Тому вона й ковтає маленькі круглі пілюлі і великі, завбільшки як ґудзик, таблетки, і жовті, рожеві, зелені капсули.

Вони мало де могли зустрічатися з Гордоном. Іноді гуляли по університетському містечку, іноді обідали в діловому районі міста, а здебільшого просто сиділи в її кабінеті й розмовляли. Айліна розповідала йому про себе, згадуючи всі ті прикрощі й радощі, про які говорила роки тому з Брайсиом, помічаючи, що наголошує на тих самих подіях і навіть змальовує їх тими ж словами. Нічого не утаювала, але жодного разу не прохопилася про наркотики — йому б це не сподобалося. Чого доброго, викликало б відразу. Як і багато інших католиків свого соціального прошарку й покоління, він був би наляканий цією жіночою слабкістю, дарма що, за власним визнанням, сам забагато пив. Коли ж Гордон помічав її очманілий вигляд, коли непокоївся з приводу її втоми ("Це через свого чоловіка ти так змарніла? Це він довів тебе до такого стану?"), вона удавала, що не розуміє. "Невже в мене такий жахливий вигляд? Я така бридка?" — починала дражнитися. У такий спосіб, напрошуючись на пестощі, відвертала його увагу, адже він належав до чоловіків, для яких важить жіноча врода,— його дружина багато років тому мала титул королеви краси в учительському коледжі в Огайо.

— Ні, ти прекрасна. Ти прекрасна,— шепотів він.

В оті похмурі зимові надвечір'я вони доводили одне одного до нестями, ніколи по-справжньому не тішачись безпекою в Айлініному кабінеті,— її сусідкою по кабінету була черниця, яка мала години зранку, але могла з'явитися будь-коли; до того ж їм завжди загрожувала ймовірність приходу прибиральниці або сторожа, котрі могли відчинити двері своїм ключем,— кошмарна ймовірність. Гордон цілував її обличчя, все тіло, вона змикала руки в нього на спині і віддавалася мелодійно, дрімотливо, немов підточена в серцевині троянда, якій мало лишилося квітнути, але червоточини зверху не видно — вона старанно прихована десь у глибині. Айліна так кохала його, що від надлишку пристрасті після ейфорії заспокійливих засобів чи вдалих, хвилюючих лекцій наморочилась голова; вона відчувала, ніби провалюється в нороясне-чу, схожу на білий суцільний мур,— у глибоко матеріальну, вивільнену суть, таємничу суть, водночас тілесну й духовну. Знову й знову вони говорили про своє кохання, обіцяли, присягалися, урочисто повторювали ті самі

слова, підсвідомо наслідуючи одне одного. Додому, в свою квартиру, Айліна приносила з собою ніжність коханця, його батьківську увагу. Певно, Брайєн відчув присутність Гордона, його вплив па неї ще задовго до розриву. Проникливим, безстороннім оком ученого він розрізнив на самому споді свідомості дружини тінь іншої особистості, владної і коханої. "Я люблю тебе, лише тебе",— присягалася Гордонові Айліна, примушуючи його повірити, що вони з Брай-єном не сплять разом. Проте казала неправду: вона так боялася Брайєна, боялася, щоб він не розгадав її таємниці, що імітувала з чоловіком кохання, яке почувала до Гордона; вона віддавалась обом, єднаючи їх у своєму тілі. Двоє чоловіків. Єднала їх у своєму тілі. Тіло відмовлялося стільки вміщати в собі. Насувалася катастрофа. Ховаючись від Брайєна, Айліна просиджувала годину, а то й довше у ванні, дивилася примруженими очима на своє синяве, змучене тіло, міркуючи, доки ще триватиме цей період її життя — знущання над її глуздом, доки ще двоє нормальних чоловіків користуватимуться її кволим тілом. "Так жінка опускається до рівня первісних істот,— думала Айліна.— Чоловіки користуються нею, а її зведено до протоплазми".

Вона пригадувала свої дівочі літа і страх перед чоловіками, страх, що колись муситиме одружитися — адже всі родички водно торочили про заміжжя, заміжжя! — а тепер маєш: банальна фізіологія. Врешті-решт, це не так важливо. Вона могла мати скільки завгодно коханців, любов скидалася на нічого не варті потиски рук, коли на вечірці неуважливо переходиш від одного чоловіка до другого; взагалі, все це несуттєве. Звідки були ті страхи? Ось через що дстройтські краєвиди стали для неї сірі й безрадісні; тротуари й вітрини, вулиці й дерева, брудне небо, старі й діти — все одноманітне, безіменне, примарне. Люди — протоплазми, думалося їй, легко зближуються й легко розходяться. Деякі, зіткнувшись, залишаються вкупі, інші стикаються і відштовхуються... Та хоч би скільки Айліна отак розмірковувала, вона іноді відчувала неймовірний тягар в голові і тоді знала, що їй слід умерти, знищити власну свідомість. Жити з двома чоловіками їй було несила. Несила було жити з одним.

Гарячково, істерично віддавалась Гордонові в кабінеті. Лежали вдвох вимучені й приголомшені на холодній підлозі — коханці, що не йняли віри самим собі. Це реальність чи все тільки примарилось? Мозок біля потилиці ось-ось розтопиться. Тепер вона Гордо-нова власність, її принижено, якщо ще хтось вірить у приниження; тепер щось має трапитися, щось має трапитися. Вона розірве шлюб з Брайєном, Гор-дон — зі своєю дружиною. Вони повинні виїхати з Детройта. Повинні одружитися. Повинні змінити своє життя.

Нічого не трапилося.

З допомогою Гордона звелася на ноги. Гордон, здавалося, так безпорадно любив її, тримав у долонях її обличчя, пестив, гладив волосся. Відчувала лише шалене пронизливе щастя, безпричинне піднесення. Зараз накине пальто й побіжить засніженим, вітряним університетським містечком читати лекцію першокурсникам; обличчя рум'яне, лискуче, тіло забруднене і з запахом ноту під одягом, все так таємно і страх як славно. У такій маячні і натхненні пережила зиму.

Думала, поглядаючи на студентів: "Якби вони тільки знали..." Все було так чудово, стільки холоднокровності на краю істерії; Гордон любив її, роздягав і одягав, ішов додому, де роздягав і купав своїх малят, а вона, дратівлива від прийнятих у полудень таблеток і легкого осадку барбітурату, який проковтнула ще вчора на ніч, в ці морозні дні всюди носила з собою його людське тепло і відчувала, що її жіночому щастю, жіночим утіхам невдовзі настане край, що ось-ось урветься остання ниточка здоров'я і глузду. Кохання до Гордона таємно палало в душі, а вона з сумом помічала, наскільки в неї — як на сміх — брудний одяг. Невже ця любов її заплямовує, як і всяка любов? Але ж вогонь її любові рвався з грудей назовні, вона ставала впевненішою в собі і вже без вагань сперечалася з колегами. Брала участь у невеликій демонстрації на території університетського містечка проти в'єтнамської війни — над демонстрацією сміялися більшість студентів, що спостерігали її, а Гордон був ні в сих ні в тих: він "не цікавився" політикою. Айліна, не роздумуючи, починала на лекціях дискусії з їжакуватими студентами,

заявляла: "Я підтримую контроль і над народжуваністю, і над смертністю. Самогубство треба визнати невід'ємним правом людини!" (Нечуване в католицькому закладі.) І відчувала, що в очах цих католиків, вихідців із середньої буржуазії, поводиться не як поважна викладачка, а як зухвала й нерозсудлива жінка. В ті дні вона справді була хоробра.

Еммет Норлап з друзями, худорлявими, завзятими хлопцями, які, очевидно, самі вживали наркотики, принаймні курили маріхуану, тягнулися до Айліни, намагаючись залучити її до свого гуртка. Вони скаржилися, що не знаходять спільної мови з іншими викладачами. Скаржилися на "релігійний шовінізм" в університеті, хоча Айліна переконувала їх, що іншого чекати годі, адже це, зрештою, католицький навчальний заклад.

— Більшість університетських викладачів — це просто замкнене коло, вони нічого не створюють, нічого не віддають,— з презирством заявляв Еммет. Сам не вищий від Айліни, а вона була малого зросту, він носив неохайний, брудний одяг і навіть у морози бігав без теплого пальта. Його завжди засмальцьована робоча куртка стала для Айліни настільки звичною, що через багато років, побачивши на комусь подібну куртку, вона починала думати про нього зі справжньою тугою. Незважаючи на завите волосся й бороду, на те, що хлопець весь час скошував очі й робив гримаси, його обличчя вражало своєю вродою; щоправда, воно було невелике й дитяче. Еммет боровся з цим "ґанджем" удаваною суворістю. Масивні, в чорній оправі окуляри залишали на переніссі синці — він часто зривав їх, короткозоро скошуючи очі на Айліну й ні на мить не припиняючи суперечки. Нарешті, Ай-ліпа казала:

— Еммете, мені потрібно додому. Може, побалакаємо на цю тему іншим разом?

Вона з неспокоєм думала, чи вже закінчилися заняття в Гордона. Завжди поспішала розстатися навіть з улюбленими студентами, вислизала від колег, нахиливши проти вітру голову, приплющивши очі,

щоб не бачити знайомих облич, буквально бігла з кабінету до аудиторії чи бібліотеки. В університеті Айліна підтримувала дружні стосунки з ліченими людьми, серед них із завідувачем своєї кафедри, середніх років священиком, випускником Гарвардського університету, охайним, сивіючим, з лицарськими, але дещо підгни-лими академічними поглядами: гарвардські роки вже давно потьмарила сувора буденна дійсність Детройта.

В кабінеті отця Гоффмана несподівано й закінчилася Айліншіа кар'єра в цьому університеті.

Розпашіла від збудження після побачення з Гордоном (вони цілу годину милувалися й виливали одне перед одним душу: він скаржився на лихий нор' дружини, вона — на холодність чоловіка), Айліна рвучко ввійшла до кімнати, де зібралася екзаменаційна комісія по присудженню претендентові ступеня магістра англійської мови й літератури. В таких комісіях вона ще ніколи не брала участі. Вченого звання домагався чернець, брат Роналд, блідий, розповнілий, приємної зовпішності чоловік років за тридцять, з губами більш жіночими, ніж в Айліни. Іспит розпочався запитанням викладача на прізвище О'Брайн:

— Зробіть стислий огляд англійської літератури.

Брат Роналд, трохи затинаючись, заходився повагом відповідати лагідним голоском,— вищезгаданий викладач завжди ставив одне й те саме питання, і кандидат слово в слово завчив відповідь. О'Брайн розпалював люльку і час від часу невиразно кивав головою. Через хвилин п'ятнадцять брат Роналд, згадавши імена Джойса, Лоренса і Т. С. Бліота, щасливо дістався до фінішу, до "двадцятого сторіччя".

— Дуже добре,— похвалив О'Брайн.

Другий екзаменатор містер Хоніг, ніяковіючи, попросив:

— Дайте визначення трагедії й наведіть приклад.

Брат Роналд насупився і по хвилинній мовчанці сказав:

— Я знаю трагедії "Гамлет"... і "Макбет"...

Тут його охопила паніка. Більше нічого він не міг пригадати. Хоніг, сам опецькуватий добродушний чоловічок років п'ятдесяти,— він здобув ступінь магістра у провінціальному університеті і не мав жодної опублікованої статті — підбадьорливо всміхався до брата Роналда, але брат Роналд лише спромігся пробелькотіти:

— Трагедія мас фабулу... кульмінацію і розв'язку... Вона містить викривальний момент... і комічний контраст...

Після кількахвилинної болісної мовчанки, протягом якої лише було чутно, як О'Брайн смокче свою люльку, брат Роналд криво всміхнувся й сказав, що про трагедію йому більш нічого не відомо.

Надійшла черга Айліни. Вона була приголомшена. Раз у раз позирала то на О'Брайна, то на Хоніга, намагаючись упіймати їхній погляд, але ті, здавалося, нічого не помічали. Невже цього неука вважають гідним вченого ступеня, невже йому дозволять де-небудь викладати англійську мову й літературу? Не могла повірити цьому. Випростуючись на стільці, вона мовила:

— Брате Роналде, поясніть нам термін "готика". Мовчання. Брат Роналд роздивлявся свої руки. Силкувався всміхнутися.

— В такому разі визначте термін "героїчний вірш", — попросила Айліна.

її серце войовниче калатало. Чернець дивився на неї сумно іі недоумкувато, в очах його стояли сльози, він похитав головою: "ні", не знас.

— Читали ви Шекспірові сонети? — запитала Айліна.

Брат Роналд поважно кивнув: "так".

— Чи можете щось сказати бодай про один з них?

Знову мовчання. Здавалося, брат Роналд замислився. Нарешті сказав:

— Здасться, я не пам'ятаю жодного...

— Тоді скажіть, що таке сонет.

— Невеликий вірш,— нетвердо відказав брат Роналд.

— Наведіть приклад будь-якого сонету иа свій розсуд.

ПО

Вій уважно роздивлявся свої руки, тепер стулені докупи. Повні, чисто вимиті руки. Зрозумівши через хвилину, що йому не вдасться пригадати жодного сонету, вже й сама нервуючи, вона запитала з притиском:

— Чи не могли б ви розповісти нам про будь-який вірш взагалі? Один з ваших улюблених?

Кілька хвилин він сидів мовчки. Нарешті Айліна сказала:

— Назвіть нам заголовок будь-якого вірша.

Минуло ще жалюгідних півхвилини. Але час, відведений на екзамен, майже весь вийшов. Айліна бачила, як чернець позирає на свій наручний годинник.

— Останні п'ять років я викладав математику в Сент-Роузі,— придуркувато мовив брат Роналд.— Одержати ступінь магістра англійської мови й літератури не моя ідея... мене направив сюди мій орден...

— Невже ви не знаєте жодного вірша? Навіть заголовка?

— Звісно, знає. Ми проходили торік Браунінга, адже так, брате Роналде? — втрутився О'Брайн.— Пам'ятаєте? Ви ще одержали "добре" за курсову роботу. Я був нею цілком задоволений. Назвіть нам, будь ласка, заголовок одного з творів Браунінга.

Брат Роналд пильно розглядав свої руки й нервово всміхався.

— "Моя остання графиня ген там, на стіні..."— улесливо підказав О'Брайн.

Брат Роналд часто дихав. Через кілька секунд він промовив тихим, ледве чутним голосом:

— "Моя остання графиня"?

— Так, є такий твір,— сказала Айліна.

— Тепер моя черга питати,— поквапно сказав О'Брайн.

Він поставив ченцеві дуже довге, неконкретне запитання про місце літератури в системі освіти — яке

ні

вона там посідає місце? Як він зможе, приміром, пояснювати старшокласникам п'єси Шекспіра?

Екзамен скінчився іце до того, як брат Роналд спромігся на відповідь.

Його відпустили. О'Браіїн, голова екзаменаційної комісії, сказав, уникаючи дивитися на Айліну:

— Поставимо йому "добре".

— Так, оцінку "добре" він заслуговує,—скоромовкою сказав другий викладач.

Голова в Айліни аж гула від обурення й сорому, вона опустила на стіл руку долонею вниз.

— Ні,— сказала вона.

— Що значить ваше ні?

— Я не ставитиму йому оцінки.

Вони вирячили на неї очі. О'Брайи роздратовано кинув:

— Тоді я поставлю йому "відмінно", щоб вирівняти ваше "задовільно".

— Але ж я не ставлю йому "задовільно". Нічого йому не ставлю. Яку іншу оцінку, крім "незадовільно", він може одержати? Я не підпишу протокол. Не можу підписати,— сказала Айліна.

— Я теж поставлю йому "відмінно",— сказав невпевнено другий викладач.— Тоді... тоді, можливо, він усе ще зможе пройти... якщо вивести середній бал...

— Але я взагалі не підпишу протокол.

— Ви повинні підписати.

— Я не підпишу.

— Це один з ваших обов'язків як члена екзаменаційної комісії — поставити оцінку й підписати протокол.

— Я не підпишу,— повторила Айліна.

Насилу підвелася й вийшла. В коридорі примарою маячів брат Роналд. Айліна мовчки пройшла повз нього.

Паступіїого ранку її викликали до кабінету отця Гоффмана.

Поширилася чутка, що її звільнено, але насправді їй вистачило глузду самій написати заяву про залишення посади — поспішні кілька рядків на листочку записника отця Гоффмана. Дружба їхня скінчилася. Наступного року, коли було видано її роман-бестселер, отець Гоффман надіслав їй на університетському бланку поздоровлення, складене у вишуканому стилі: "Зичу Вам усього найкращого. Втративши Вас, ми припустилися помилки. Згляньтеся на нас". На той час вона виїхала з Детройта, чоловік був у Сан-Дієго, вона мешкала в багатоквартирному будинку в Буффало, поблизу авеню Делавер, боячись бути впізнаною, коли йшла до аптеки чи універсаму. На "Танець смерті" припав вибір

клубу книжки місяця; книжку було продано за 150 тисяч доларів кінопродюсеру, відомому тим, що він корпів над "соціально значущими фільмами", і вперше в житті Айліні не спалося через гроші — через шалені, безладні думки про гроші. Було соромно свого комерційного успіху. Лякала здатність пережити весь цей ажіотаж, популярність на цілу країну. Адже "Танець смерті" далеко не кращий з її романів: гарячкова розповідь про студентів коледжу, їхнє захоплення сексом, наркотиками і смертю — все це вона прагнула "опоетизувати" в прозі. Деякі з безсторонніх колег по буффальському університету остерігали її щодо сліпого сприйняття на віру всіх тих похвал, які сипалися па неї градом, казали, що вона зіпсує свій невеликий, але самобутній талант, якщо братиме все це за щире золото і таке інше. Навіть новий її коханець, критик, що мешкав окремо від своєї дружини й кількох дітей, колишній вундеркінд п'ятдесяти років, застерігав проти успіху.

— Вони хочуть змусити тебе повірити в твою геніальність, а потім відступляться і піднімуть тебе на глум. Спершу загіпнотизують, а тоді проковтнуть. Ні* чому не вір.

Через зловживання барбітуратом і амфетаміном її очі набрали якогось дикого блиску, мідяне волосся легковажно кучерявилось неймовірними локонами, а голос, що лунав на численних вечорах у Буффало, став різким і пронизливим. Врешті-решт, вона, мабуть, володіла талантом бути привабливою як видовище. Фотографія на обкладинці журналу мала величезний успіх: її знімав фоторепортер з Грінвіч-Вілліджа, так само сонний і запаморочений, як і Айліна; вони неквапно вибирали вигідне місце в його майстерні, ворожили над її зачіскою, губами, віями, кінчиком підборіддя, міняли прожектори, домігшись фантастичного, просто неземного блиску очей, щік і чола,— нічого подібного Айліна ніколи раніше в собі не помічала. Обкладинка була кольорова, і Айліна мала справді божественний вигляд — дівчина дорафаелівської доби. Під фотографією чорнів заголовок, набраний високими тривожними літерами: "АМЕРИКАНСЬКІ ЖІНКИ МСТЯТЬ ЗА СТОРІЧЧЯ ГНОБЛЕННЯ?"

Помста!

"Танець смерті" було висунуто на здобуття національної премії з літератури, але він поступився довгому, нудному, натуралістичному роману; хтось із буф-фальців, знайомий зі складом жюрі, казав Айліні, що причиною була заздрість однієї жінки, члена комісії. Айліна, у якої весь цей час голова йшла обертом і яка не наважувалася роз'їжджати в своєму мерседесі, боячись нещасного випадку, згоджувалася з усіма версіями, розпачливо прислухалася до всіх, міцніше тулилася до кохапця і плакала від думки, що її мозок розпадається.

Цей коханець хотів одружитися з нею, але лише після того як він уладнає справу з розлученням. Звали його Лайл Майср. Автор дванадцяти книжок з питань літературної критики і оглядач лівого щотижневика, ньюйоркець, він досі ніколи не виїжджав з Нью-Йорка, і Буффало нагонив на нього жах. Він боявся, що його поб'ють студенти-активісти в університетському містечку, потерпав, що його битиме" поліція. Нерішучий, м'який, як і Айліна, схильний до сентиментальних сліз, він раз у раз телефонував чи забігав до неї на квартиру. Оскільки він колись чи й тепер зловживав алкоголем, Айліна відчула, що буде цілком безпечно розповісти йому про свою схильність до наркотиків, її довір'я йому подобалось, ця визнана слабкість немов прив'язала її до нього ще безповоротні-ше — так само, як його дочці-підлітку, любительський знімок якої Айліна бачила, назавжди судилося залишитися його доцею через свої вугри і сутулі плечі, вічно бути предметом його піклування й любові.

— Наркотики — самогубство, певна річ, але якщо вони запобігають справжньому вчиненню самогубства, то вони, звичайно, корисні,— сказав він.

Вона почувала до нього лише ніякову внутрішню симпатію, позбавлену будь-якого фізіологічного потягу.

Була здебільшого настільки втомлена, що навіть не удавала, нібито щось відчуває. З Гордоном вона весь час боялась бути викритою, у ті поквапні стрімкі хвилини в Детройті її тіло було збуджене до істерії: кохання доводило тоді до забуття; з Брайсном, наприкінці їхнього шлюбу, вона ще іноді відчувала щось на зразок кохання, непевну терпку хвилю, якій майже ніколи не піддавалася; але з Лайлом її тіло залишалося мертвим, знесиленим, і вона не в змозі була відповісти на його найніжніші пестощі. Вона відчувала, наскільки стала інтелектуалізованою, а тіло — пасивним, спостережливим і цинічним.

— Ой, мені конче треба навести лад в голові! Мені треба навести лад в голові,— ридала Айліна.

Лаііл роздягав її ніжно, любовно. Вона відчувала паніку, спостерігшії в його очах тс саме співчуття, яке означало в Гордона, що він задумався про своїх дітей,— як вона сахалася того погляду!

Розлучилася з Гордоном так само несподівано, як і з отцем Гоффмаиом, і тільки на тиждень пізніше. Того разу вони здибалися на вулиці: Гордон з дружиною і двома меншенькими дітьми, Айліна в теплому кожушку, простоволоса, через плече перекинута шкіряна торбинка на витертому ремінці.

— Добридень, Айліно,— винувато привітався Гордон.

Він не на жарт перелякався. Його дружина, все ще гарна жінка, хоча здавалася старішою за свої тридцять сім років, нещиро всміхнулася, ковзнувши поглядом по забрьоханих чобітках Айліни.

— Як справи, Айліно? — запитав Гордон.

Вп'ялив у неї свої сині сполохані очі. Дружина, сіпаючи за руку одного з малюків, повернулася до Айліни з кислою, іронічною посмішкою:

— Ви, мабуть, одна з студенток мого чоловіка? Айліна здогадалася: цс було сказано, щоб уколоти

Гордона, дати йому відчути ііого вік. Чемно пояснила, що працює викладачем на кафедрі англійської мови Гі літератури, "але я виїжджаю після цього семестру", і крадькома помітила, що Гордона не образила, не роздратувала підступність дружини, він тільки став пильним, обережним, у напруженій усмішці страх, як би Айліна його не виказала.

— Справді, за кілька тижнів я їду,— сказала Айліна.

Гордонова дружина холодно кивнула, не виявивши особливого жалю. Гордон усміхався нервово, винувато. "Полегшено",— подумалось Айліні. Усміхався полегшено, бо тепер спекається її.

Так усе й скінчилося.

по

Після цього випадку зустрілися ще кілька разів, але тепер Аііліна постійно перебувала в збудженому чи сонному стані; вона опрацьовувала перші розділи "Танцю смерті" — жила сама в квартирі, оскільки чоловік перебрався до готелю. Життя перетворилося на плутанину днів і ночей, безсонних ночей, днів з головним болем; лекції, які читала немов уві сні, і лекції, які не змогла прочитати; години просиджувала у ванні, поки вода потроху ставала теплуватою, ледь теплою, нарешті холодною; шалено снувалися думки. Думала про свій нещасливий шлюб. Шлюб — то найбільший, найтаємничіший, найглибший людський досвід; завжди в це вірила, вірила й тепер. Невдача не похитнула її віри. Яке проникнення в душу іншого, яке стикання двох тіл, брутальне і однак ніжне, найкорот-шшї шлях до святого пізнання — вона й досі вірила в це. Але її спіткала невдача. Через те примушувала себе думати про роботу. Думала про роман, над яким працювала,— про "Клуб самовбивць", який, очевидно, існував в

Енн-Арборі, штат Мічігаи,— вкладала свої тривоги й муки в голови отих інфантильних дівчат, намагаючись не думати про свою особисту біду, про те, як кохання зів'яло в її житті. її чоловік. Гордон. Так, так, чоловіки не гідні називатися чоловіками, але, можливо, вона сама не гідна зватися жінкою. Зраджувала двох чоловіків одночасно. Отож масні, що заслужила.

Все-таки важко втриматися від спокуси проковтнути жменьку снотворного. Чому ні? Чому не спорожнити весь контейнер? Часом, дивлячись на себе в дзеркало у ванній кімпаті, вона грайливо зводила брову: "А що, коли?.. Чому б не вмерти?.." Адже її чекала лише порожня квартира.

Трималася за життя тільки через роман. Будь-що мусила написати його. Мусила вирішити поставлені там проблеми, закінчити його й відіслати завершеним.

У кожному разі, якби вона й проковтнула велику дозу спотворного і не прокинулася, все одно Гордон чи Брайсн викрили б її ще до того, як вона заснула б навіки. Обидва безперестану їй телефонували і занепокоїлися б, якби вона не відповіла. Гордон дзвонив щовечора, найчастіше з аптеки, говорив завжди винуватим голосом, так що вона почала жаліти його за слабкодухість. Чи він боявся, що вона заподіє собі смерть, залишивши записку, яка вплутала б і його в цю справу? Чи й справді він кохає її?.. Айліна запевняла його, що з нею все гаразд, що невдовзі вона збиратиметься в дорогу, так, так, вона завжди згадуватиме його з теплотою; ні, найповніше вона не писатиме, так краще. Вони розмовляли поквапно, зажурено. Години несамовитого кохання в її кабінеті вже стали минулим, невірогідною екзотикою. Часом Айліна думала: "Господи, я й справді кохаю його", а вголос підтримувала звичайну розмову — що вона робила того дня, що він робив, що робили його діти, що його дружина планувала на літо, про стосунки з Брайєном.

Отак воно, повільно згасаючи, й скінчилося; протягом останнього тижня її перебування в Детройті вони навіть не бачилися.

Брайєн теж дзвопив, зненацька. Іноді сперечався, іноді — щоб довідатись, чи вона дома, з ким бачиться. Він знав, що вона вживає наркотики, хоча не знав, у якій кількості; якби вона хоч трохи забарилася підвіяти телефонну трубку, він приїхав би негайно. Айлі-ну оживили б, розбудили б, викачуючи отруту (цим останнім чоловічим нападом на її тіло), прочищаючи її нутрощі глибокими зондами... Отож на ніч вона приймала тільки подвійну дозу снотворного разом із джином і здебільшого спала міцно, без сновидінь. Чудово, що після пілюль спиш без сновидінь. Ніяких снів. Жоднісінького. Що може бути прекрасніше за таку ніч?..

Наприкінці квітня у Брайєна виявилася якась хвороба, і його поклали до місцевої клініки, потім він полетів до матері в Освего. Через їхнього спільного приятеля з Вейнського медичного інституту Айліна довідалася, що Гордон переніс загальне нервове потрясіння та раптовий розлад печінки, викликаний недоїданням,— він навмисне голодував, звіспо, щоб досадити Айліні. А вона всі сили віддавала роману, включивши цю останню пригоду в сюжет; роман був завершений у січні тисяча дев'ятсот шістдесят восьмого року в Буффало, де вона вела семінар з мови; на початку тисяча дев'ятсот шістдесят дев'ятого року роман з'явився друком і цілковито змінив її життя.

Лаіїл Майвр заявив, що ревнує її — увесь Цей гармидер, ця метушня навколо роману. Наполегливо домагався її згоди вийти за нього заміж. І ні разу не згадав, здавалося, навмисне не помічав того бентежного факту, що вона не могла відповідати на його почуття такою самою пристрастю, що її мозок борсався марно й приречено десь-інде, збуджений наркотиками чи пам'яттю про когось другого, про того, кого вона ледь пам'ятала, про листи, на які треба було дати відповідь,— від її агента і десятка інших людей, про численні запрошення виступити з доповіддю, прийняти нагороди, викладати в університеті, дати інтерв'ю; просили й вимагали у неї часу, її активної зацікавленості; немов сотня коханців термосили й смикали її тіло, залучаючи її в щось на зразок любовної гри, а вона ледве могла відповісти, па обличчі заклякла неодмінна жіноча усмішка... Ставши відомою і маючи грубі гроші, вона

відчувала себе зобов'язаною бути жіночною і ґречною з усіма; даючи іптерв'ю, захоплено говорила про місце мистецтва в житті і місце краси в сучасній технологічній культурі — здається, під час чергової телепередачі на загальну мережу по нсііі країні пізно ввечері вона підкреслила трагедію дерев, понівечених хуліганами в міських парках, так само як трагедію сучасної зовнішньої політики Сполучених Штатів у В'єтнамі. Принаймні так воно вийшло. Не диво, що її не сприймали всерйоз: один з письменників у Буффало, відомий своїм більшим, ніж у Айліни, авапгардизмом, відгукнувся про неї, знизавши плечима, як про дівчину, котра "раз у раз облизує губи, щоб надати їм блиску".

Контракт на викладання в Буффало наступного року Айліна не підписала: почасти через тамтешпю політичну боротьбу, а почасти тому, що була неспокійна, збуджена, ладна кудись податися. Вона продала мер-седес і віддала для Армії порятунку 1 меблі та хатнє начиння, які Браііси так люб'язно-байдуже залишив їй, і найняла квартиру в Нью-Йорку. Заходилася писати оповідання для модних журналів; її гладенька, витончена проза якнайкраще пасувала до фантастичних облич і тіл манекенниць, чиї фотографії з'являлися в цих журналах,— все приглушене й дещо викривлене, немов п'яною лінзою; "сама поезія галюцинацій", як сказав один рецензент про "Танець смерті". Лайл прилітав до неї майже кожного уїкенду,— решту уїкендів він проводив зі своєю "відокремленою" сім'єю. Вона кохала ііого, так, і погоджувалася вийти заміж, хоча не квапилася — правду кажучи, вона не відчувала інтересу до чоловіків взагалі, її тіло сахалося будь-якого, навіть випадкового дотику — не від страху, а від чогось на зразок цнотливої нудьги. Досить, досить уже з неї чоловіків, досить кохання, досить нарікань, досить жаги...

Невже їй лише двадцять дев'ять?

З ледь помітною зверхністю зауважувала здивування слухачів, коли підводилася для виступу. "Айліна Вільямс така молода!" Ніхто не бачив, як дрібно

1 Релігійно-благодійна організація в Англії та США.

тремтять у неї руки іі коліна, хоча дрож вже послаблений щедрою дозою. Ніхто не бачив безбарвного згустка, який вона випльовувала у ванних кімнатах готелів чи у вбиральнях фойє тих залів, де мала виступати — вона завжди виступала на запрошення з усіх кінців країни за гонорар, що коливався від п'ятисот до величезної суми в дві тисячі доларів, говорила про "сучасні напрямки в літературі" чи "сучасні звичаї в Америці" або відповідала на запитання відносно "особливостей її стилю", або читала уривки з свого останнього твору — низки оповідань, присвячених померлим письменникам, з якими вона відчувала спорідненість.

— Я існую не як особистість, тільки як завершення традиції, кінець чогось — не краща його частина, а лише закінчення,— пояснювала вона, не відаючи, чи каже правду, чи все це нісенітниця,— і мені хочеться вшанувати мертвих, вдруге переживаючи їхні твори, вдруге переживаючи їхню одержимість... так би мовити, одружуючись з ними, поєднуючись з ними, як жінка поєднується з чоловіком — духовно й тілеспо...

Промовляла так тихо, так нерішуче, що слухачі часто не розбирали слів. Тоді заповзятливий молодик, що сидів у першому ряду чи поруч з нею на сцені, схоплювався на ноги і поправляв мікрофон.

— Тепер краще? Усім чути? — запитував він. Айліна бачила, як обличчя слухачів коливаються,

затуманюються й розпливаються — ніби драглиста протоплазма, і паніка охоплювала її єство — а що, коли їй приспічить виблювати тут на очах усіх? На цей невеличкий чепурний поміст, під який підклали словники задля неї? Однак виступала далі. Часом говорила про майбуття оповідання, часом —про майбуття вселюдської культури; вона

чула, як її власний голос часто вимовляє знайоме, неживе, мертве для неї слово "В'єтнам", слово, котре колись щось означало;

чула, як ЇГ голос відлунює з найдальших кутків залу, немов від черепів усіх цих голів, а її власна голова порожня, мов барабан; іноді бачила себе збоку, ніби на відстані — жінку з довгим, але безживним мідно-рудим волоссям, запалими щоками, неприродно збільшеними зіницями. "Побічні дії: пригнічений стан, набряки, нудота, запори, жовтяниця, галюцинації..." Чи пе галюцинація це, коли бачиш себе збоку, чуєш себе на відстані? А може, це симптом божевілля?

Восени — взимку тисяча дев'ятсот шістдесят дев'ятого і навесні тисяча дев'ятсот сімдесятого вона багато подорожувала, читала доповіді; в аеропортах її зустрічали зацікавлені незнайомці, відвозили до ретельно продезинфікованого номера мотелю. Часу вистачило лише, щоб написати кілька оповідань, які потребували ще значного редагування. Хоча голос звучав м'яко й виразно, кров шалено бурхала в жилах, а тіло, стримуючи, ховаючи під одягом жах, сахалося будь-яких чоловічих дотиків. Уже три роки Айліна потроху втрачала вагу і тепер мала вигляд незграбного, худорлявого, але надзвичайно інтелектуального, передчасно розвинутого дівчиська. Людям хотілося захистити її. Жінки ставилися до неї по-материнському, чоловіки завжди пропонували руку, коли вона переступала поріг; редактор знаменитого журналу для чоловіків запросив її пообідати і за обідом попередив про звичку Лайла Майєра одружуватися з молодими письменницями, щоб потім занапастити їх — зрештою, вій уже тричі одруя;увався, і виробився трафарет. Та певже? Усі ставилися до неї приязно; Айлі-ні згадувалися ті сутужні часи, коли вона бігла через вітряне університетське містечко в Детройті, і пальто метлялося навколо неї, а її тіло все ще перебувало в сяйві Гордонового кохання, вологе й спітніле від нього; їй вистачало самовладання вбігти в аудиторію, запізнившись па п'ять хвилин, вистачало самовладання нути пальто й розпочати лекцію... Батареї в тому рому приміщенні так сичали, ніби от-от мали впнути і нагадували велетенські артерії, її власні, няті життям нуртівні артерії.

Восени тисяча дев'ятсот сімдесятого року її знову росили до Детройта виступити з доповіддю перед кзвим осередком товариства Фі Бета Каппа '; вона а згоду і за кілька днів отримала листа від нового ana факультету гуманітарних паук — нового, відто-нк вона виїхала,— її давнього університету з за-шенням на вечір на її честь, як "вельмишановно-голишнього члена викладацького складу". Лист над-чайпо дипломатичний, просто звабливий. Вона вте-від них, вони позбулися її, а тепер чому їм не грітися па кілька годин?.. Отець Гоффман і собі їв кілька слів до деканового запрошення, вислов-[>чи надію, що вопа здорова і, як завжди, чарівна, та погодилася.

)тець Гоффман та ще одип священик приїхали по в готель "Шератон Кадільяк"; вона здивувалася, ічивши, що отець Гоффман відпустив довге волос-га шляхетні, сивуваті баки,— поряд з ним молод-і священик здавався навіть кострубатішим. Після ювих перших секунд — отець Гоффман забудьку-> назвав її "місіс Доног'ю" — вони розговорилися, ю вечора Айліна була настроєна життєрадісно: пок її, здається, вгамувався. По прибутті до дека->ї оселі вона відразу помітила, що Гордона немає; ула величезне полегшення, хоча знала наперед, він не прийде, не захоче зустрітися з нею знову... і відчула величезне полегшення і взяла келих, за-юнований отцем Гоффманом — його манери були ітково лицарські.

Привілейоване товариство студентів і випускни-коледжів.

— Айліна виглядає краще, ніж будь-коли,— сказав він, коли гості оточили її, дехто з примірником її роману для автографа.— Краще навіть, ніж на всіх її портретах. Але не будемо, як кажуть, утомлювати її. Не будемо виснажувати.

Він підливав їй напій, немов коханець або чоловік. Колись тут не тільки не помічали її романів, а й не вважали її письменницею, зате тепер усі випромінювали усмішки й засипали Айліну поздоровленнями — навіть дружини її колишніх колег, огрядні, крикливо вбрані жінки, які, здасться, завжди недолюблювали її.

Айліна почувала себе надто непевно, щоб зробити з цього приводу якісь саркастичні зауваження отцю Гоффману,— той міг би оцінити їх.

— Часи змінилися, Айліно, еге ж? — підморгнув він їй пустотливо,— По-перше, ви не такі вже збудливі, як бувало. Тоді ви були дуже молодою жінкою серед нас.

Хоч він був украй люб'язним, їй почулася погано прихована зневага до неї — до всіх жінок,— і від цієї здогадки їй похололо всередині. Вона промимрила щось про грип, який замучив її. Час прийняти пілюлю від "нежитю". Покопирсавшись у сумочці, дістала чималу жовту капсулу заспокійливих ліків і запила її ковтком віскі.

Отець Гоффмап, доктор О'Брайн і новий молодий асистент — поет, чия перша книжка мала з'явитися друком наступної весни,— говорили майже хором, розповідаючи Айліні про всі нововведення в університеті. Університет тепер більше орієнтується па громадськість. Його приміщення — передусім, фізичний кабінет — відкриті для відвідувачів у певні вечори й щосуботи. Молодий поет — він мав дуже довге русяве волосся і носив замшевий костюм та чорну шовкову сорочку з високим коміром — раз у раз перебивав старших чоловіків короткими вибухами веселощів:

— Господи, все це застаріло на десять років: інтеграція і вся та лавочка... НАСПКН 1 і добрий старий Мартін Лютер Кінг, і вся та лавочка... неграм вона ні до чого, і я згоден з ними на всі сто! Кінг мертвий, а разом з ним і громадянські нрава — чергова кампанія середньої білої буржуазії, негри вже давно розгадали її! Я згоден з ними на всі сто!

Він ніби намагався справити враження на Айліну, не зовсім прямо дивлячись на неї, а нахилившись наперед і трохи зігнувши ноги в колінах, щоб видаватися ще молодшим. Айліна сьорбала свій напій, силкуючись приглушити тривогу, що починала опановувати її. Так,

НАСПКН мертва, все воно мертве, але їй не хотілося думати про це — зрештою, вони з Брайспом уперше зустрілися на масовому мітингу на захист громадянських прав, багато років тому в Медісоні, штат Вісконсін...

— Я ще й досі не читав вашого роману,— звірився поет, скоса поглядаючи на Айліну.

Вона вибачилась і пішла шукати ванну кімнату.

Привітна пеканова друясина провела її нагору. Залишившись сама, вона ледь не виблювала, потім їй відлягло; тільки б протриматися ще кілька годин, і вона врятована. Гордона немає. Подивившись у дзеркало, з приємністю відзначила, що в неї таки симпатичний вигляд, сьогодні ввечері вона була не прекрасна, але гарненька, тендітна — для цього їй довелося чимало поморочитися: провела годину у ванній кімнаті готелю, тримаючи обличчя під парою, накладаючи в'яжучі креми, сподіваючись на краще. Побоювалась,

1 Національна асоціація сприяння прогресові кольорового населення — негритянська організація, заснована 1909 р.

що тріщини в її мозку якось будуть помітні на шкірі. Як же тоді, як же тоді?.. Адже краса до добра не доводить, вродливій жінці краса не втіха. Айліна рвучко відчинила скриньку з медикаментами, переглянула в ній усі ліки. Передусім звернула увагу на контейнери з рецептами. Ось невеличкі зелені таблетки, приписані деканові" дружині від "напруження". Напруження, чудово! Вона проковтнула дві таблетки. На іншій поличці лежали жовті капсули, такі ж, як у неї, але трохи менші; перевірила, так, у неї були по п'ять міліграмів, а ці тільки по два. Вона втратила до них інтерес. А от ще цікава біла таблетка від "напруження м'язів", приписана деканові Спріггу; прийняла одну з цих таблеток.

Не встигла безпечно дістатися до отця Гоффма-на — її підстерегла дружина одного з викладачів, рум'янощока місіс Хоніг, дуже низенька сива жінка, яка здавалася старшою за свого чоловіка і нагадувала Діда Мороза в спідниці, карликуватого й метушливого. Місіс Хоніг кортіло мати автограф на примірнику "Танцю смерті".

— Ми всі вважаємо, що ви написали просто-таки прекрасну книжку, — прожебоніла вона.

До них підійшла ще якась жінка — Айліну колись знайомили з нею, кілька років тому, але прізвище вилетіло з голови. Містер Хоніг поквапився приєднатись до них. Мова, здається, зайшла про трагедію Америки.

— Стільки молоді гине в безглуздій війні,— похитала сивою зачіскою місіс Хоніг.

— В'єтпам — це ганебна трагедія,— зажурено кивнув містер Хоніг.

Підійшла декаиова дружина, несучи тацю з сиром і печивом; кожен щось узяв, навіть Айліна, хоча сумнівалася, чи зможе проковтнути бодай шматочок. Вона все брала під сумнів. їй здавалося, що місіс Хоніг і решта гостей розмовляють про В'єтнам. Це дійсність чи знову галюцинація?

— Ви чули, минулої весни у нас убили юнака, він брав участь у демонстрації проти подій у Камбоджі,— нерішуче почала місіс Хоніг,— кажуть, поліцейський забив його палицею на смерть.

— Ні, Айдо, у нього був струс мозку, і він помер від цього вже потім, — зауважив містер Хоніг. Він обтер з губів кришки печива і сумпо подивився на Ай-ліну,— Здається, ви його знали... Бммет Норлан.

Еммет Норлан?

— Ви кажете, Еммет помер? Він помер? Помер? — різко перепитала Айліна.

До їхнього гуртка підійшов русявий поет. Так, він знав Еммета, обдарований юнак, постраждав за ідею, авжеж, йому відомо все. Айліна втупилася очима кудись убік, а він їм розповідав про Еммета. В і н був щирим другом Еммета.

В поле зору Айліни, яка випадково глянула вбік дверей, зненацька потрапив Гордон. Він входив до залу з деканową дружиною. На плечах його сірого пальта блищали сніжинки. Айліна аж здригнулася від несподіванки. Вона геть забула про Гордона. Збентежена, дивилася через усю кімнату на нього — волосся він тепер носив довше, бакенбарди теж довгі й закучерявлені, навіть мав невеличку темну шорстку борідку... Але молодо не виглядав, обличчя зморене, перекривлене.

Протягом наступної півгодини Айліна відчувала його присутність, а він — її. В минулому їм випадало переживати щось схоже, зустрічаючись на вечірках та в університетському товаристві: небезпечне, ґвалтовне відчуття цієї лише їм відомої гри, неможливість кинутися одне до одного. Айліні простягнув келих якийсь сорокарічний чоловік, запопадливий і молодечий па вигляд; священик, він замість приписаного саном убрання носив чорний нейлоновий светр і медальйон на шкіряному ремінці. Айліна не могла отямитися від здивування. Що воно робиться в світі? Колись існували три типи людей: чоловіки, жінки й попи. Тоді вона знала, як обходитися розважно з попами, котрі, незважаючи на свою належність до чоловічого роду, не таїли в собі небезпеки; тепер у неї пе залишилося колишньої впевненості. Смерть Бммета не йшла з думки. Невже поліція вбила його? Маленького Еммета? Думала про Гордона, свідома того, що він десь поблизу, в кількох метрах од неї. Думала про цих людей, які так недбало між іншим, балакали про В'єтнам, про наркотики, про смерть маленького Еммета Норлана,— ці люди,— навіть слова, що вони вживають, стають нудотними, банальними й безпечними на їхніх устах.

— Нехтування молоддю в нашій країні — справжня трагедія,— говорив пін у светрі і з медальйоном, сумовито хитаючи головою.

Айліна нишком відійшла вбік помилуватися літографією Шагала "Літня ніч". Двійко закоханих відпочивають в обіймах, та з їхніх голів розквітає кошмарний сон, заплутаний лабіринт темної бездонної крони дерев, освітлене вікно, обличчя мертвотно бліді і, можливо, трохи гротескні... Дивлячись на закоханих, відчула, що до неї наближається Гордон. Обернулася до нього, хотіла триматись невимушено. Але дрижала всім тілом. Гордон утупився у неї, і вона побачила в його очах колишню безпорадність — невже він і досі кохає її? Невже й досі вона не вільна від нього? Збентежено похопилася:

— Розкажи мені про Еммета. Розкажи, що сталося.

Гордон, здавалося, обважнів відтоді, як вони бачилися, її нрикро вразило його втомлене обличчя. Як завжди, він говорив по-батьківському лагідним голо-

сом, вона силкувалася слухати. Силкувалася слухати, а мимохіть пригадувався її кабінет, вони вдвох на підлозі в безпорадних обіймах, таких похапливих, таких нестямних; відчайдушпо, до болю, горнуться одне до одного їхні тіла. Були настільки близькі й злюто-вані, що кров, здавалося, безперешкодно точилася з вен одного до вен другого; в найлютіші морози ходили зігріті взаємним теплом, коханням. На очі Айліни навернулися сльози. Гордон розповідав:

— Ходили чутки, що він помер від струсу мозку, але насправді через печінку. Потрапивши до лікарні, він просто почав розкладатися... хворів на гепатит... вживав героїн... Жахливо неприємна штука, Айліно...

Вона міцно затулила пальцями очі.

— Будь ласка, не плач,— сказав Гордон, вражений. Кілька секунд мовчали, обоє наче завмерли, двійко закоханих.

— Хочеш, я відвезу тебе до готелю? — запропонував Гордон,

Вона відразу пішла по пальто. Вислизаючи з кімнати, завжди вислизаючи... промимрила кілька слів отцю Гоффману, деканові та його дружині, слова подяки, замішання. Прощавай, Детройте! Прощавай, прощавай. Тисла руки. Допила вино. Гордон допоміг їй одягти пальто — стильне чорне пальто з чорним норковим коміром — зовсім не схоже на те, що носила колись. Надворі вони йшли доріжкою, на них опускалися волохаті сніжинки. Гордон знічеио промовив:

— Я знаю, ти виходиш заміж. За Лайла Манера. Я все знаю. Радий за тебе. У тебе чудовий вигляд.

Айліна, заплющивши очі, чекала, поки в голові проясняться думки. Авжеж, вона цілком здорова, зверталася до терапевта в Буффало, і їй сказали, що цілком здорова. "Ви ще дуже молоді для клімактеричного періоду,— задумливо промовив лікар,— припинення менструального циклу пов'язане з вживанням наркотичних

5 д, к, оутс

засобів або емоційним стресом". Вона подумала, що краще не розповідати Гордонові про цс.

— Дякую,— тільки й сказала.

— Шкодую, що розповів тобі про Еммета,— сказав Гордон.— Не треба було нічого казати. Він так любив тебе, Айліно... Після твого від'їзду все никав поблизу мого кабінету і ледь не признався мені, що закоханий у тебе... все допитувався, чи ти пишеш мені; я сказав, що ні, але він не повірив... все розпитував про тебе...

— Коли він помер?

— Минулої весни. Через печінку. Очевидно, йому просто відбили бебехи. Казали, що він увесь був жов-тий-жовтісінький.

— Він приймав героїн?..

— То ж то н воно, що приймав. Зруйнував себе вщент. Нещасний хлопчисько просто розпався, така нечувана ганьба...

Він відвіз її до центру міста. Нараз обом стало на диво затишно вдвох, неймовірно затишно. Раніше Аіі-ліні траплялося їздити в його машині не більше двох-трьох разів.

— Де твоя дружина? — запитала ніяково. Спостерігала за тим, як він відповідав — дружина

поїхала до своєї матері в Огайо, взяла й дітей з собою; ні, у них стосунки не покращали, завжди те саме, тс саме,— Айліна сумно подумала, що ці слова його принизили: чоловіків принижує кохання та їхня потреба в жінці.

— Я так за тобою скучив...— несподівано промови и Гордон.

Йшли під лапатим, пухнастим снігом до готелю. Величезний готель, вщерть заллятий електричним світлом і людний. Айліна відчула себе зухвалою, нікому не відомою. Гордон раз у раз поглядав на неї, ніби не вірив, що вона поряд, жива. Був схвильований, нетерплячий, трохи напідпитку, на обличчі блукала непевна, хлоп'яча усмішка.

— Я кохаю тебе, я й досі тебе кохаю,— шепотів він.

У ліфті він обійняв її. Айліна не опиралася. Відчувала, як тіло виповнює тепла хвиля приязні до нього, як до давнього друга, як до брата. Вона любить його. Сльози кохання пекли їй очі. Хай лише розвидниться в голові, хай тільки пригадає. Що ж вона має пригадати?.. Кого ж мас пригадати? В жарко натопленії! кімнаті вони ніжно обійнялися. Ніжно. Айліні не хотілося розпочинати колишнє кохання заново, адже воно виявилося помилкою, але, побачивши уражене Гордонове обличчя, не могла опиратися. Вона заплакала. Гордон опустився навколішки, обійняв її за стегна. Притулився розпашілим обличчям.

— Айліно, я так жалкую...— мовив він.

Вона думала про планети: зігріті сонцем планети кружляють навколо розтопленої зорі. Кружляють навколо кулі світла. І ті ж планети обертаються кожна навколо своєї осі. Та ось планети полетіли швидше, похитнулися на осях: інерція їхнього руху загрожує роз'єднати їх. Вона почала ридати...

— Будь ласка, не плач, я так жалкую,— сказав Гордон.

Вопи лягли. В кімнаті було жарко, надто жарко. Навіть не стали вмикати світла. Світло падало тільки крізь вікно, мляве, тьмяне зимове світло. Айліпа дозволила йому цілувати себе, роздягти, блукати пожадливими руками по її тілу, а сама ревно плакала. Що їіі потрібно пригадати? Кого? Коли вона була з Лай-лом, то згадувала Гордона... тепер, з Гордоном, думає про когось третього, когось іншого, напівзабутого, не-іііразного, можливо, мертвого... Гордон був настирливий, розгарячілий, дихав уривчасто й важко, як і Айліна. Вона зімкнула руки в нього на спині. Пам'ятала його кремезну, пружну спину. Хіба пам'ятає?

...Думки її перескочили, і вона раптом пригадала Брайєна, чоловіка. Тепер уже колишнього чоловіка. Згадала їхню зустріч на тому масовому мітингу за громадянські права — там їх познайомили спільні друзі,

згадала невеличку таверну, куди вони пішли, на Стейт-стріт в Медісоні, згадала перший обід, який приготувала для Брайєна і ще одного подружжя... пишалася своїми куховарськими здібностями, зготувавши їм італійську страву з креветками, крабовим м'ясом і грибами... авжеж, вона пишалася своїми куховарськими здібностями, не один рік любила поратися на кухні. Любила Брайєна. Несподівано в голові прорізався інший спогад, і вона побачила обличчя Еммета: ного презирство, його осуд.

Вона приглушено зойкнула.

Переляканий Гордон облишив її.

— Я зробив тобі боляче? Айліно?

Вона зайшлася нестримними слізьми. їхні тіла, такі теплі, тепер тремтіли і, здавалося, жалили одне одного. Волосся сплуталося, чіплялося і шпигало.

— Я зробив тобі боляче? — прошепотів він.

їй пригадалося те надвечір'я, коли вона зомліла. Була холодна як труп. А потім, опритомнівши, плакала, як зараз, ховаючи від коханого своє обличчя, бо від сліз воно все запухло, стало негарним... Гордон намагався заспокоїти її. Але в ліжку тислися люди. Галаслива юрба людей. Натовп. Коханці обціловували кожний дюйм її тіла і намагалися виссати її теплу кров, штрикали, мацали, обстежували її, як той лікар в Буффало... вона лежала на високому столі, гола під завеликим білим халатом, ступні ніг у стременах; її оглядали за допомогою гострого холодного металевого пристрою, а потім лікареві пальці в порських гумових рукавичках обмацували її лоно, так байдуже. "Ви ще дуже молоді для клімактеричного періоду",— сказав він. "Тоді, певно, таблетки? Протизаплідні таблетки?" — "Цей різновид безплідності не

обов'язково не співвідносний з наркотичними засобами",— визнав лікар, зачарувавши її витонченістю мови. — Не плач,— просив Гордон.

Вона сполохала його, і пристрасть його зів'яла. Він тільки тулився до неї, обіймав. Як він обважнів, став важчим проти колишнього. Обважнів. Постарішав. Та їй не вдалося зосередитися на ньому: і досі бачила Емметове обличчя. Його кучеряве волосся, масивні окуляри, чула його тонкий голос. Десь глибоко в ній, заглибоко для будь-якого чоловіка, щоб він міг дістатися туди й роздмухати почуття, прокинувся млявий, невиразний потяг до Еммета — ледь чутний трепет. До Еммета, який був мертвий. Хотілося тримати його, зараз, замість цього чоловіка — тримати Еммета в своїх обіймах: роздратованість його нарешті вщухла, зняті окуляри лежать на нічному столику біля ліжка, все павкрути затихло, тиша. "Кохана! Кохана!" — шепотів Гордон. Вона не пам'ятає цієї короткої шорсткої борідки. Але ж оцей розтривожений, упрілий, бородатий чоловік, що лежить поруч, напевне, хтось із її знайомих. Вони були такі близькі, що кров могла б легко пульсувати між їхніми тілами, пекваппа, тепла й ніжна.

Вона пригадала обличчя свого чоловіка: його здивування, потрясіння. Вона зрадила його. Чоловікове обличчя злилося з обличчям її студента, який був мертвий, і обличчям Гордона, який так близько притулився до неї в пітьмі, що годі було його роздивитися. Ліжко було виповнене людьми. їхні особистості пливли повагом, роблячи зупинки, від вени до вени. По черзі вони ставали одна одною. Ставали протоплазмою. Протоплазмою, що мала липку бліду аморфність сперми. Всі вони перетворювалися одна в одну, в протоплазму... Айліна, відчувала, як щось зникає в ній, десь внизу живота. Щезає. Вмирає. "Мозок — центральний статевий

орган",—прочитала вона колись, а тепер її мозок зникав, щезав, розчинявся.

— Хочеш, щоб я пішов? — запитав Гордон.

Вона не відповіла. Навпроти готельного вікна — м'які, безформні кучугури снігу. їй треба щось пригадати, їй копче треба когось пригадати... необхідно збагнути якусь важливу істину... Але ніяк не вдасться зосередитися. Мозок ніби зомлів па гребені втоми, і вопа чула за хрипким, надсадним диханпям цього чоловіка ніжне дихання снігу, що падав безформний на них усіх.

— Хочеш, щоб я пішов? — повторив Гордон. їй одібрало мову.